

Экзістэнцыяльныя ўрокі Максіма Гарэцкага

Максім Гарэцкі паспяхова працаваў у самых розных галінах: у мастацкай прозе і літаратурнай крытыцы, у літаратуразнаўстве і мастацкай публіцыстыцы. Даследчыкі А. Адамовіч, Д. Бугаёў, А. Макарэвіч, М. Мушынскі і іншыя звярталі ўвагу на адкрыццё пісьменнікам новых пластоў рэчаіснасці: жорсткую праўду пра вайну і чалавека на вайне, глыбіню ўнутранага свету чалавека, пакутлівыя пошукі нацыянальнай інтэлігенцыі, роздум над праблемамі развіцця нацыі і яе месцы ў еўрапейскай супольнасці.

Схільнасць да экзістэнцыяльнага светабачання сфарміравалася ў М. Гарэцкага яшчэ ў ранні перыяд творчасці: філасофская дамінанта прысутнічае ў цыкле “Што яно?”, абвостранае пачуццё смерці ўласціва “ваенным” творам М. Гарэцкага, многім апавяданням (“Хаўтуры”, “Стары прафесар”, “Страшная музыкава песня” і інш.), драматычным абразкам (“Атрута”, “Антон”). Роздумам над тым, што ёсць чалавек у часе і прасторы, прасякнуты “Стогны душы”, “Габрылёвы прысады”, “Ідуць усе — іду я...”, “Максімава зязюля” і інш.

Пісьменнік, глабальна асэнсоўваючы сітуацыю чалавека ў пачатку XX ст., выяўляючы найскладанейшую дыялектыку ўзаемаадносін людзей у свеце, эвалюцыю іх свядомасці, у рэчышчы еўрапейскага літаратурнага працэсу ўздымае праблему маральных межаў, фармулюе канцэпцыю суадносін розуму і маралі, праблему грамадства без Бога і тым самым вызначае шляхі экзістэнцыялізацыі рэалізму ў беларускай прозе. Мастацкія адкрыцці, зробленыя М. Гарэцкім, раўназначны адкрыццям у заходнееўрапейскай і рускай літаратурах (М. Пруста, Ф. Кафкі, Р. Музіля, А. Белага, І. Буніна, У. Набокава і інш.).

У апісанні ўражанняў на вайне (дакументальна-мастацкія запіскі “На імперыялістычнай вайне”) М. Гарэцкі ўздымаецца да маштабных абагульненняў накіраваных на адваротнае ўздзеянне вайны на псіхіку асобы. Карціны баёў, разбурэнняў, гвалту мастак свядома малюе змрочнымі фарбамі, бо вайна — гэта той антысвет, з якім змагаецца гуманная свядомасць. Вайна здольна да такой ступені абвастрыць пачуццё адзіноцты чалавека ў свеце, што ён губляе свой розум, душу. З гратэскай нагляднасцю паказвае М. Гарэцкі працэс фізічнага і духоўнага распаду чалавека на вайне. Пісьменнік загібляўся ў сферу такіх тонкіх душэўных пачуццяў і перажыванняў, яго вабілі такія глыбіні псіхалагічнага жыцця ўласнага “я”, што сёння можна смела гаварыць пра М. Гарэцкага як прадаўжальніка лепшых экзістэнцыяльных традыцый рускай і замежнай літаратуры. Запіскі “На імперыялістычнай вайне” спрыялі арганічнаму спалучэнню дакументальных фактаў і духоўнага жыцця асобы ў экстрэмальных умовах вайны, фіксацыі найтанчэйшых пераходаў ад знешняга да ўнутранага. Напружанасць уласнага ўнутранага жыцця, перададзеная праз яго знешнія праявы, адлюстроўвала дынаміку мастацкага мыслення М. Гарэцкага: ад прозы

жыцця — да паэзіі экзістэнцыяльнай душы ў навакольным свеце. Цікава, да зменлівага вобраза чалавека ў запісах выклікана светапогляднымі ўстаноўкамі аўтара на аб'ектывацыю характэрных рыс уласнай асобы, якой нададзены якасці чалавека наогул.

Гістарычныя зломы ў грамадстве пачатку XX ст. падштурхоўвалі М. Гарэцкага разгадваць таямніцу чалавека ў новых сацыяльных умовах, народжаных ломкай старога свету (аповесць “Дзве душы”). Пісьменнік у адпаведнасці з класічнай традыцыяй захаваў зносіны Ігната Абдзіраловіча са знешнім светам, часта варожым, але прывабным сваёй непрадказальнасцю. Раздваенне душы героя, скіраванай на пошук ісціны, не правакуе працэс самаразбурэння. Мастак у адной асобе спалучыў і чалавека сацыяльнага, гістарычна матываванага, і чалавека экзістэнцыяльнага, па-філасофску ўніверсальнага.

Тэндэнцыя да заглыблення ва ўнутраны свет асобы прыводзіць М. Гарэцкага да выкарыстання тэхнікі снабчання (фрагментарнасці, алагічнасці, падтэкставасці, няўлоўных нюансаў). Матыў сну (“Амерыканец”, “Роднае карэнне”, “Руіны”, “Чалавек у кароне (З запіснай кніжкі 1930 года)” і інш.) даваў магчымасць філасофстваваць, не прытрымліваючыся законаў логікі і рацыянальнага мыслення, выкарыстоўваць метафарычнасць, прытчавасць, іншасказальнасць, пазбягаючы завершаных лагічных фармуліровак. Сон прасторава пашыраў рамкі мастацкага твора, рабіў маштаб экзістэнцыяльнага мыслення больш адчувальным. Праз снабчання беларускі пісьменнік зазіраў у падсвядомыя глыбіні чалавека, выяўляў цьмяныя памкненні героя, парог яго разумовых магчымасцей.

Паэтыка сну, шырока ўжытая ў самым лірычна-эмацыянальным творы пісьменніка “Скарбы жыцця”, спрыяла філасофскаму адлюстраванню чалавека і быцця і скіравана на тое, каб спасцігнуць сутнасць светабудовы і не быць абцяжараным этычнымі і дыдактычнымі вывадамі. У гэтым сэнсе М. Гарэцкі надзвычай сугучны Ф. Кафку, М. Прусту. “Скарбы жыцця” выявілі экзістэнцыяльнае светаадчуванне М. Гарэцкага; гэта быў яго дыялог і з Ф. Кафкам, М. Метэрлінкам, і з Л. Андрэевым, А. Белым, якія па-мастацку ўвасаблялі часавы рух у творах, ідэю завершанага кола зямнога жыцця, калі паправіць нічога ўжо нельга.

“Скарбы жыцця” М. Гарэцкага вылучаюцца моцным счапленнем філасофскага і суб'ектыўнага пачаткаў, што наблізіла побытавае біяграфічнае жыццё да экзістэнцыяльнага і надало твору статус экзістэнцыяльнай аўтабіяграфіі. У “Скарбах...” назіраецца не проста жыццё канкрэтнага чалавека — Максіма Гарэцкага. *Жыццё* стала катэгорыяй экзістэнцыяльнай (на бясконцай духоўнай глыбіні) і анталагічнай (у космасе, у боскім свеце): гэта *жыццё* паміж нараджэннем і смерцю; *жыццё* як антыпод смерці.

Даследчыкамі даўно заўважаны талент М. Гарэцкага працаваць са словам, уменне раскрываць яго семантычныя і эмацыянальныя пласты. У “Скарбах

жыцця” звычайнае слова атрымала экзістэнцыяльнае напаўненне: яно акумулявала блізкія і далёкія сэнсы адначасова. Мастацкае слова М. Гарэцкага стварыла эфект лірычнага суперажывання, сфарміравала экзістэнцыяльны рухомы стыль і атмасферу метафізічнага смутку. Трагедыя героя хавалася не ў законах светабудовы, а ў запозненым прасвятленні, што імгненне прайшло і страчана навекі: “Ужо колькі разоў я спазніўся, колькі! І яшчэ раз спазніўся. Цягнік мой пайшоў, а я застаўся. Гэта — беспаваротна” [1, с. 34]. Страчана імгненне, а значыць — страчаны час. Такім чынам, час у М. Гарэцкага становіўся той мяжой, за якой пачынаўся іншы адлік быцця. Як вядома, прысуд часу аказаўся неміласэрным і да самога аўтара, і да яго твораў.

Адной з асноўных праблем у экзістэнцыяльным бачанні жыцця з’яўляецца праблема свабоды як магчымасці рэалізацыі і самарэалізацыі чалавека — гэта свабода яго выбару. Праз выпрабаванне адказнасцю чалавека за зроблены выбар жыццёвага шляху праводзіць сваіх герояў М. Гарэцкі ў драматычным абразку “Чырвоныя ружы”, апавяданні “Прысяга” і інш. Свабода выбару ўласнага жыццёвага шляху — важны экзістэнцыяльны кампанент чалавека ў плане яго самарэалізацыі. Асэнсаванне персанажамі сваёй духоўнай несвабоды, маральнага прыніжэння непазбежна выводзіла герояў да ўсведамлення няправільнасці светабудовы і прычын сацыяльнай несвабоды, а М. Гарэцкага да складаных філасофскіх праблем добра і зла, свабоды і адказнасці, злачынства і пакарання, сацыяльнай і нацыянальнай бяспраўнасці.

У творах М. Гарэцкага экзістэнцыяльнае светаадчуванне набывала абрысы новай канцэпцыі чалавека і свету і афармлялася ў выразную эстэтычную сістэму. Рамкі сацрэалізму аказаліся вузкімі для філасофіі пісьменніка ў 1930-я гады. Безумоўна, знаёмства з еўрапейскім мастацкім вопытам, пільная засяроджанасць на такіх катэгорыях чалавечага быцця, як жыццё, смерць, вайна, мір, інтуітыўнае адчуванне адзінства чалавека і прыроды, суаднесенасць такіх паняццяў, як Бог і чалавек, давалі багаты матэрыял для роздуму. Катэгорыі сну, прадбачання, інтуітыўнага, падсвядомага, якія атрымалі шырокае распаўсюджанне ў рускай і заходнееўрапейскіх літаратурах, сталі важным структураўтваральным кампанентам чалавечай псіхікі героя М. Гарэцкага і паспрыялі працэсам экзістэнцыялізацыі беларускай прозы.

Літаратура:

1. Гарэцкі, М. Скарбы жыцця / М. Гарэцкі // Полымя. — 1993. — № 2. — С. 3–34.